

Резюме

Бошицький Ю. Л. Шляхи модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної власності в Україні.

У статті розглядаються питання модернізації та оптимізації правового регулювання інтелектуальної власності в Україні на сучасному етапі її розвитку. Автор розглядає питання організації дієвої системи правозастосування в процесі створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, аналізує питання розбудови національних науково-технологічних та науково-технічних сфер життя держави, підвищення їх інвестиційного іміджу, пропонує запровадження сприятливих інноваційних кліматів, аналізує та пропонує більш широке використання позитивного зарубіжного досвіду в сфері модернізації інтелектуальної власності в науці та економіці.

Ключові слова: інтелектуальна власність, технопарки, інноваційна економіка, захист прав інтелектуальної власності, новації.

Резюме

Бошицкий Ю. Л. Пути модернизации и оптимизации правового регулирования интеллектуальной собственности в Украине.

В статье рассматриваются вопросы модернизации и оптимизации правового регулирования интеллектуальной собственности в Украине на современном этапе ее развития. Автор рассматривает вопросы организации эффективной системы правоприменения в процессе создания и использования объектов интеллектуальной собственности, анализирует вопросы развития национальных научно-технологических и научно-технических сфер жизни государства, повышения их инвестиционного имиджа, предлагает введение благоприятных инновационных климатов, анализирует и предлагает более широкое использование положительного зарубежного опыта в сфере модернизации интеллектуальной собственности в науке и экономике.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, технопарки, инновационная экономика, защита прав интеллектуальной собственности, новации.

Summary

Boshytskyi Y. The ways of modernization and optimization for intellectual property legal regulation in Ukraine.

The article presents the topic on modernization and optimization of intellectual property legal regulation in in the modern stage of its development. The author considers the questions on organizing the efficient system of law enforcement in the course of creating and using intellectual property, on developing national scientific, technological and technical spheres of the state activity and improving their investment image, as well as suggests implementing the favourable investment climates and a wider using the positive foreign experience in the sphere of intellectual property modernization in science and economy.

Key words: intellectual property, industrial parks, innovation economy, intellectual property protection, innovations.

УДК 347.77

Р. Б. ШИШКА

Роман Богданович Шишка, професор, доктор юридичних наук, професор Київського університету права НАН України

ПЛАГІАТ ТА ЙОГО ПРОЯВИ І НЕБЕЗПЕКИ

Актуальність проблематики більш чим очевидна і зумовлена тими загрозами, які наразі являють собою плагіати не тільки з огляду на порушення прав авторів, а й для мистецтва, літератури і, особливо, національної науки та вищої школи. У загальному контексті вони призводять до псевдотворчості, псевдонауковості та збіднення інтелектуального потенціалу держави. Виграють від того лише плагіатори, для яких це – один із засобів возвеличитися, зайняти «місце під сонцем» і потурати таким же плагіаторам. Зокрема, при видимості зростання кількісних показників у науці і вищій освіті якісний її аспект невпинно знижується, а людська складова інтелектуального потенціалу девальвується.

Плагіат наразі став настільки поширеним у літературі, мистецтві та особливо у науці й освіті, що є національною і не тільки національною проблемою. Як плагіат чи з елементами плагіату виконано чимало рукописів дисертацій з суспільних і навіть із природничих наук. Від плагіату не рятує ні сучасна експертиза цих робіт, ні опонування, ні електронна система виявлення плагіатів, ні гнівні звернення провідних науковців (свого часу – В. С. Зеленецький і автор), ні навіть зростання такої категорії справ у судовій практиці. Єдиний державний реєстр судових рішень на 2014 р. містить понад 150 справ про плагіат. Більш того, навіть визначено правила протидії виявленню плагіатів та розвиваються послуги із успішного проходження системи їх виявлення.

Навіть рукопис дисертації В. В. Путіна, як було доказано російській та світовій науковій громадськості, – плагіат. Не обійшла ця проблема і український науком, де почалося із «перелицьовування» дисертацій, здебільшого російських науковців, інколи один в один, а потім компіляції їх рукописів із декількох дисерта-

цій за схожою чи суміжною проблематикою. Досить поширеним є плагіат у навчальній літературі для вищої школи. Відомі приклади плагіату підручників «Теорія держави та права», який підготовлено проф. О. Ф. Скакун, «Нотаріат» проф. Л. К. Радзівєвської та проф. С. Я. Фурси і доц. Є. І. Фурси, комплексу навчальних та методичних матеріалів кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Не обійшлося без плагіату посібника із підприємницького права за редакцією автора цих рядків та посібника «Цивільне право у схемах». Цей перелік можна продовжувати.

Попри очевидність проблематика плагіату в Україні на рівні аналізу та моделювання механізму протидії не розроблялась, а окремі публікації навчального (О. А. Підпригора, В. М. Коссак, Г. М. Андрощук, останнім часом – К. В. Катеренчук та інші) та констатуючого спрямування не наблизили ні до проявів плагіату, ні до удосконалення механізму їх подолання. Досить цікаві напрацювання під егідою проф. О. І. Харитонової та представників її кафедри.

Як вказується у Вікіпедії (популярній інтернет-енциклопедії: <http://www.wikipedia.org/>), спеціальних досліджень плагіату та його проявів проведено не дуже багато. При тому більшість з них спрямовані на подолання плагіатизму у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ), на намаганнях студентів скористатися сучасними технологіями та інфраструктурами навчального сервісу при підготовці письмових робіт. Проте з огляду на п. в ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»¹ такі роботи за формальними вимогами не можуть вважатися плагіатом: немає ознаки опублікування роботи під своїм іменем, а надання роботи на рецензію викладачу не може ним вважатися, як і оприлюдненням письмової роботи (контрольної, курсової, дипломної).

Тож метою статті є не тільки репрезентація авторського підходу до проблеми плагіату, а й відмежування його від інших контрафактів та розробка пропозицій із протидії таким видам порушень.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають внаслідок оприлюднення плагіату, а предметом – положення актів чинного законодавства у сфері авторського права, прояви плагіату, примирна та судово-практика.

Семантично плагіат тлумачиться як навмисна крадіжка авторства на чужий твір літератури, науки, мистецтва, винахід чи раціоналізаторську пропозицію повністю чи частково. Тож плагіат є навмисним присвоєнням авторства на чужий твір науки чи мистецтва, у тому числі чужих ідей чи винаходів. У звуженому тлумаченні плагіат є оприлюдненням повністю чи в частині чужого твору (ідей, результатів дослідження) під своїм іменем та відтворення у своїй роботі текстів інших авторів. Уже на постановочному рівні проявляється загальний та спеціальний прояви проблематики плагіату.

Прояви проблеми плагіату на практиці досить різноманітні, зокрема:

1) поширення плагіату в наукових роботах та роботах навчального спрямування. Наукове «рабство» та наукове «заробітчанство» проводиться майже відкрито. Чого варті оголошення про підготовку дисертаційних робіт в Києві та в інших наукових і навчальних центрах України. Відомі спеціальні лабораторії, які переймаються підготовкою рукописів дисертаційних робіт. Більшість із них, у кращому разі, є компіляцією, а зазвичай – плагіатом. Принаймні, за формальними ознаками їх пишуть одні, а виходять під іменами інших. Такі плагіати є договірними і стосовно них спорів майже не виникає чи вони не доводяться до суду, але «рука» і стиль дійсного автора вбачаються;

2) плагіати функціональні, які вчиняються за інерцією для поглиблення чи акцентування проблеми, що розробляється іншим автором, та аргументації її вирішення. Науковий керівник надає учню не тільки поради, інколи формує ідеї та положення новизни, вичитує його роботи, а інколи вписує у їх рукописи зауваження і власні висновки чи міркування (цілі абзаци). Це пояснюється тим, що він також відповідає за рівень роботи. Принаймні, так робили вчителі автора професори Ч. Н. Азімов та О. А. Пушкін, тому слідує автор. Але ніколи жодним чином ніхто з них не претендував на авторство того, що віддане учню. Більш того, правити учня та його надихати – обов'язок вчителя.

Є зворотній бік медалі. Коли після захисту дисертаційної роботи вона у трохи зміненому виді опубліковується уже за авторством дисертанта та наукового керівника. Тим фактично визнається, що захищена робота не мала ознаки самостійності і захищено плагіат. Чи керівник або інша особа намагається таким чином «засвітитися» як автор. Безумовно, співавторство учня та учителя – добра ознака формування наукової школи, але у такому випадку воно повинне бути роздільне, і такі монографічні роботи допустимі за умови, що робота доповнена новими підрозділами, висновками та науковими результатами, які виключно належать учителю і стосуються проблематики роботи.

Останнім часом у формуванні елементів новизни беруть участь рецензенти, які наполягають на їх баченні й інколи не рахуються із позицією дисертанта та його наукового керівника, керівник наукового підрозділу, у якому виконується робота, рецензенти у спеціалізованій вченій раді, вчений секретар спеціалізованої вченої ради та навіть опоненти, які перш ніж надати згоду на опонування знайомляться із її рукописом та радять внести певні корективи. Тож доки робота, особливо яка виконана у не досить відомих наукових підрозділах, дійде до захисту, із нею відбуваються певні метаморфози, які не завжди їй на користь та відображають рівень автора як здобувача наукового ступеня. Наукова коректура виправдана до стадії публічного обговорення, а у подальшому вона шкодить єдності творчого задуму і призводить до дисгармонії доказів та наукових результатів. Така практика, на наш погляд, себе не виправдовує.

Така ж ситуація із науковими статтями та тезами. Наукові статті та тези починаючих науковців публікуються лише за наявності рецензії наукового керівника про їх відповідність встановленим вимогам та

допустимість до опублікування. У процесі обговорення цих кваліфікаційних робіт молодий науковець отримує поради, у тому числі від колег, рукописи піддаються науковим правкам, іноді досить суттєвим. Не завжди у таких випадках заявляються претензії на співавторство. Проте наразі у видавництвах на перший план висувуються самоокупність та заробітчанство, особливо на виданнях, які входять у наукометричні дані. Публікують все, що подають і за що автори платять, без проведення експертиз та обговорення. Тому досить часто вказівка на використані статті не збігається із їх змістом, вказані сторінки проставлені навмання, зміст публікації посібниковий тощо.

На такій же основі проводиться і наукове редагування спільних навчальних видань. У кожного співавтора свій стиль, своя ерудиція, свою позиція та бачення сутності й змісту, різний рівень ставлення до взятого на себе зобов'язання. Практика показує, що навіть при стандартизованих вимогах до тексту наукових робіт їх не дотримуються. Науковий редактор об'єктивно вимушений перероблювати рукописи частин єдиної роботи і надавати їй теоретичної єдності, з огляду на свою ерудицію розширювати емпіричну базу, загальну авторську концепцію. Відповідно, йому доводиться доопрацьовувати надані рукописи, дописувати відсутні і необхідні частини, інколи навіть не висувуючи претензій на співавторство. Це тим більше, що наразі пропозиції щодо опублікування наукових робіт перевищують продуктивність авторів та здатність оплачувати свої роботи;

3) особливо тривожним є ринок навчальних робіт – від контрольної до магістерської. Останні є плагіатами, які «зліплені» із кандидатських дисертацій чи відомих за проблематикою робіт, зокрема дисертаційних. Користь від таких робіт лише для тих, хто створив банки даних і торгує ними в електронній чи іншій формі направо й наліво. Протидії такій діяльності ніякої, а шкода для інтелектуалізації суспільства та знецінення «диплома» про вищу освіту лише зростає. Хіба що прискіпливий науково-педагогічний працівник заверне таку роботу як позбавлену самостійності, але він наразиться на низку негативів в оцінці його діяльності. Проте це боротьба із наслідками, а не самим явищем і особами, які займаються протиправною діяльністю. Тут ми виходимо із того, що студенти повинні самостійно опановувати навчальні дисципліни, у тому числі виконувати передбачені навчальним планом письмові роботи. Несамостійний реферат – перший крок до подальшого плагіатизму. Біда в тому, що тим продукується інтелектуальна убогість. І деякі магістранти, як свідчить практика, не мають елементарних навичок проведення дослідної роботи, аналізу емпіричного матеріалу, здатності робити узагальнення та виважені висновки і пропозиції;

4) не обійшлося і без певних перекосів. Зокрема, збіг текстів робіт, у яких цитуються положення нормативних актів, за формальними ознаками визнається плагіатом. Такі факти механічної оцінки наукових робіт із правничої проблематики все частіші. Проте згідно з п. 1 ч. 1 ст. 434 ЦК України² акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади нормативні, не є об'єктами авторського права і на них, відповідно, не поширюється авторське право. Отже, тексти нормативних актів, цитування рішень судів та інших органів державної влади не можуть вважатися плагіатом. Тож звинувачення у таких випадках у плагіаті є безпідставними, що слід зважати в системах «Антиплагіати»;

5) складно за формальними ознаками поширити плагіат на твори, які перестали охоронятися авторським правом, або спливли строки їх правової охорони. Проте інколи спрацьовує правило: «Все нове – добре забуте старе». Принаймні, за формальними ознаками неможливо кваліфікувати плагіат як порушення авторського права, що передбачене ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Для формалізації такого порушення слід у вказаному законі встановити, що правова охорона від плагіату діє безстроково. До речі, це слід провести і у міжнародних конвенціях у сфері охорони авторського права. Таке правило видається обґрунтованим і справедливим. Принаймні, основне у плагіаті – опублікування чужого твору під своїм іменем чи видача його за свій. Оскільки йдеться про твір, то під ознаку плагіату підпадає весь твір та його частини, зокрема цитати із таких творів;

6) поміщення чужих творів у мережі Інтернет. До речі, монографія автора цих рядків була протиправно поміщена на понад 15 сайтах, а звернення у прокуратуру здебільшого залишилися без відповідей, чи висланих відповідей, які не дійшли до адресата. Формально володільці сайтів популяризують поміщені без дозволу чужі твори, а фактично «обкрадають» авторів у можливостях комерціалізувати їх твори. Вони отримують прибуток за рахунок відвідування сайтів та «зависання» в них, а також за рахунок розміщення на них реклами. Явище доволі нове і складне за встановлення порушення. Принаймні, встановити його види правопорушень (контрафактів), які передбачені у вказаній вище ст. 50 зазначеного закону, досить складно без спеціальних експертиз та висновків фахівців. Значно б полегшилась така кваліфікація доповненням цієї статті новим видом порушення – поміщення в електронних носіях та мережі Інтернет творів без дозволу автора чи володільця майнових прав;

7) багато проблем із роботами, які публікує «творча молодь». Можна із впевненістю стверджувати, що більше половини таких робіт – це ті або ж плагіат чи компіляція, або популістика чи кон'юнктурина. Введення правил про те, що дипломи із відзнакою про закінчення ВНЗ видаються лише тим студентам, які мають опубліковані роботи та взяли участь у науково-практичних конференціях, обернулося спекуляціями. Більшість таких опублікованих робіт не варті паперу, на якому вони опубліковані. Тому не дарма вони ігноруються науковцями і не вводяться в науковий апарат;

8) ще один прояв – так зване «наукове сміття» – опубліковані роботи, які мають лише формальні чи формальну ознаку – опублікування чи поміщення останнім часом в електронних носіях та електронних видан-

нях. Здебільшого це стосується тез виступів чи повідомлень на наукових форумах. Зокрема, чи можуть тези, як короткий виклад проявів проблеми чи завдань та шляхів їх вирішення, містити посилання на інших науковців? Однозначно – ні. Проте зустрічаються тези не критичного спрямування, у яких на три сторінки тексту (вказівка проблеми та її проявів, опис рішень, пропозиції) – по десять та більше посилань? Авторам таких тез слід хоча б заощадити папір та поберігти довкілля.

Я вже не актуалізую проблему спільних тез: у тезах на одну сторінку – чотири співавтори? Хто з них приніс елемент якоїсь новизни, якщо він ще є, встановити досить складно. Принаймні, такі публікації у кращому випадку є публіцистичними, популяризаційними і заради показника науковості. Особливо прикро, коли серед науковців співавторів вказуються керівники наукових установ, що само по собі є показовим і нагальною проблемою.

Публіцистика шкодить науці і, по суті, є «переливанням із пустого у порожнє». Такі публікації навряд чи прикрашають науковий авторитет їх авторів. Ми солідаризуємося із тим, що наука та публіцистика – різні сфери творчості і вони не сумісні. Чи не тому значна кількість осіб, які отримали науковий ступінь, у подальшому не мають не те що нових і гідних уваги наукових робіт, а взагалі будь-яких. Найприкріше те, деякі з них навіть отримують академічні звання. Вчений ступінь для державних службовців став майже обов'язковим їх атрибутом, проте наукова віддача від них сумнівна.

Статус вченого слід постійно підтверджувати: випускати нові цікаві у постановочному та результативному плані роботи, готувати науковців, випускати монографії, де дійсно є елементи новизни. Науково-педагогічні працівники повинні готувати цікаві навчально-методичні розробки. Проте досить дивним видається, коли підготовкою навчальної літератури займаються представники академічних установ, та ще звітують про виконання такої роботи. У них, що: немає більш вагомих наукових проблем для вирішення, чи роботи, які підготовлені науково-педагогічними працівниками, не витримують наукової критики? Вважаємо, що ні перше, ні друге.

У п. 6 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» плагіат визнано лише оприлюдненням (опублікуванням), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору. Порівняння обох визначень свідчить, що друге є звуженим. Плагіат може бути і у інших сферах, на які не поширюється авторське право, зокрема в математиці та інших фундаментальних наукових дисциплінах.

Здебільшого плагіат проявляється дійсно як оприлюднення чужого твору під своїм ім'ям (повний плагіат), запозичення частини (фрагментів) чужого чи чужих творів, а також чужих ідей без вказівки джерела запозичення (часковий плагіат чи компіляційний плагіат). Основною чи формальною ознакою плагіату є присвоєння чужого авторства у виді оприлюднення (опублікування). Таке порівняння є не досить коректним, оскільки термін «оприлюднення» є більш широким щодо звуженого терміна «опублікування». Так, використання чужого твору усно є не завжди плагіатом. У більшості лекторів є лекційні курси. Тоді можна було б визнати плагіатом, що, з огляду на інститут вільного використання для навчання та практику становлення викладачів як лекторів, було б поспішним та не виваженим. Принаймні, на класичній кафедрі є тексти лекцій, які підготовлені викладачами, і у разі необхідності вони використовуються викладачем, який підміняє відсутнього.

Тож більш правильним буде звзунити плагіат до опублікування та іншого використання як свого, зокрема у кваліфікаційних наукових роботах. Принаймні, рукописи дисертацій³ не публікуються, а передаються опонентам, у Вчену спеціалізовану раду, у наукову бібліотеку установи, у якій діє така рада, та в наукову бібліотеку імені Вернадського. Вважаємо їх анахронізмом за домінування електронних носіїв наукової інформації: складно обробляти, аналізувати, зберігати, обслуговувати по-старинці читачів, захаращувати приміщення, переводити ліс на папір, шкодити здоров'ю від архівної пилюки.

З огляду на зазначене, у спеціальних нормативних актах, що стосуються атестації наукових кадрів, слід уточнити, що рукопис дисертації, який виконано повністю або частково на основі чужого твору без вказівки імені особи, яка не є його чи їх автором, – це плагіат. Так чи інакше, плагіат пов'язаний із присвоєнням особою чужого авторства у передбачених законом випадках.

Термін «чужий твір» охоплює всі випадки визнання його об'єктом авторського права, зокрема у разі опублікування під власним іменем, під псевдонімом чи анонімно. Тут діє презумпція авторства, і автором визнається особа, яка вказана як автор, або особа, яка не вказана, але є можливість таку особу встановити. З огляду на зазначене, не визнається плагіат на твори, які не охороняються авторським правом.

Порушення презумпції авторства кваліфікується як присвоєння авторства на чужий твір. Слід зважати, що у країнах ЄС та США напрацьоване більш широке тлумачення плагіату в науці. Так, популярний інтернет-ресурс про плагіат сайт TurnItIn (<http://www.turnitin.com>) наводить визначення терміна «плагіат» у словнику Merriam-Webster. За ним плагіатом є: 1) крадіжка ідеї чи слів іншої людини і видача їх за власні; 2) використання результатів праці іншої людини без вказівки джерела запозичення; 3) крадіжка літературного твору; 4) представлення уже існуючої (відомої) ідеї (чи продукту) як нових і оригінальних. Таким чином, окрім основної ознаки присвоєння є ряд варіативних ознак, які наведені вище, і залежать від способу використання певного об'єкта, який охороняється законом.

При встановленні плагіату досить проблемним є цитування, зокрема його доречність, особливо якщо воно «перечитується». Значна частина цитат, які наводяться у науковій літературі, не є оригіналом, а запозичені як плагіат із інших творів. При тому порушення правил цитування очевидні. Зазвичай цитування доречне тоді, коли простежується генеза становлення ідеї чи якогось рішення, вказуються заперечення існуючим позиціям, висловлюється власна контральтернатива, або загалом коли необхідно навести позицію іншого автора.

Проте нерідко зустрічається випадки, коли в текстах робіт є «перещитування» положень актів законодавства. Тут проявляється невігластво плагіатора, і ми вважаємо, що «перещитування» положень актів законодавства повинно кваліфікуватися як некомпетентний плагіат.

На наше переконання, цитувати слід лише на тих авторів, які уперше ввели у науковий обіг певне поняття, теоретичне положення чи пропозицію. Інші солідарні з цим позиції у науковій праці до уваги не беруться. Вони лише доречні при репрезентації наукових шкіл та у лекціях. Такий підхід сприяє чистоті наукового апарату, коректності та запобігає «засміченню» наукових творів інформацією, яка не стосується вирішуваних проблеми чи завдання.

Якщо вже йдеться про коректність, то слід зважати на вимоги ст. 28 ЦК України щодо імені автора (прізвище, ім'я і по батькові). Проте більшість дисертацій та інших робіт, у тому числі з цивільного права, ігнорують ці вимоги. Тож коректність вимагає вказівки значимої у ракурсі використання цитати інформації про автора (вчене чи спеціальне (академік) звання, посада (завідуючий кафедрою)) при першому згадуванні. У подальшому покриття не варто, якщо автор не змінив свого статусу, доцентом займав одну позицію, а професором її уточнив чи взагалі відмовився.

Щодо цитат, то тут також передбачено ряд правил, нехтування якими може призвести до визнання їх використання частковим плагіатом. Щодо правил цитування, то слід зважати на наступне: 1) якщо висловлювання (фраза) наводиться дослівно, то її слід помістити у лапки; 2) не варто перекладати фразу самовільно державною мовою, оскільки відповідно до п. 3 ст. 441 ЦК України це кваліфікується як використання твору, яке на рівні презумпції здійснюється із дозволу автора; 3) якщо цитується великий уривок із твору, то лапки не потрібні, а натомість виділяється дрібним шрифтом окремий параграф, який друкується у виносках, або з відступом як абзац; 4) для акцентування уваги на основних і ключових положеннях цитати допускаються пропуски слів, які зазначаються крапками, та навіть зміна окремих слів і формулювань, які поміщаються у квадратні дужки; 5) висхідний текст (посилання) можна змінити чи перефразувати із зміною структури речення; 6) не припустимо перекручування висловленого автором реципієнтом чи приписування йому того, чого він не писав/чи та говорив; 7) при вільному викладенні запозиченої позиції автора лапки не ставляться, але посилання на джерело запозичення є обов'язковим із зазначенням роботи та сторінки/сторінок.

Відповідно, цитати, які не відповідають встановленим вимогам (п.1, 3, 5 наведеного вище) є плагіатом. Випадки плагіату поділено на дві групи: 1) запозичення без вказівки його джерела, зокрема «примарний автор», коли автор видає роботу іншого автора за свою без зміни її змісту. Це проявляється у виді запозичень творів із Інтернет, або підготовки твору на замовлення. У другому випадку зазвичай тільки втаємничені особи знають про такий плагіат, а спори стосовно нього практично відсутні: і замовник, і виконавець можуть багато втратити. Тому ні той, ні інший не зацікавлені у розголосі такого виду договірної плагіату.

Зустрічається плагіат «фотокопія» – копіювання значної частини тексту (але не весь текст) із одного джерела без внесення у нього змін. Такий плагіат ще називають «нахабним», він зустрічається здебільшого у роботах навчального спрямування. Зокрема, один із плагіаторів зробив елронні копії видань кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка і поширював їх серед студентів. За зверненням авторів до ректорату, плагіатор полишився своєї посади у ВНЗ, що їх задовольнило і у суд вони звертатися не стали.

«Компілятивний плагіат» – копіювання з декількох джерел без зміни текстів, але наповнення їх перехідними власними фразами. Значна частина дисертаційних досліджень, а особливо наукових тез студентів, страждають саме таким недоліком. Його різновидом є «замаскований плагіат», коли залишається смисл тексту джерела, але оригінальний запозичений текст змінюється на близький за смислом. Встановити його можна лише на підставі літературознавчої експертизи. Ще більш витонченим і таким, який складно піддається встановленню, є «перефразований плагіат», за якого запозичення із різних джерел практично повністю перефразується і навіть виконується у одному стилі, зокрема літературним редактором. Його ще йменують «працею ліні», оскільки затрачені на це час та кошти пропорційні затратам на підготовку власної роботи.

Іноколи автор при підготовці нових робіт приймає за основу свої більш ранні твори. Зокрема, при підготовці навчальних видань розкриття поняття «цивільне право» збігається із розкриттям поняття «інвестиційне право». Проте у класичному розумінні таке використання не може визнаватися плагіатом. У всякої творчої особи є певні заготовки, які вона може використати при нагоді чи в разі надходження замовлення.

Певну особливість мають плагіати на музичні твори, особливо коли в музику вкладається інший текст. Такий прийом зазвичай використовують менеджери із розважальних послуг (тамари), при бенефісах, пародіях тощо. Тут, з одного боку, є плагіат, а з другого, – можливі й інші порушення. Здебільшого вони передбачають отримання винагороди – безпосередньо за такий виступ, або опосередковано – через рекламу.

До другої групи плагіатів належать роботи із нібито вказівкою джерела запозичення за схемою: «забуте посилання» і «дезінформатор». Вони пов'язані із неправильним чи помилковим оформленням посилань на джерело. Зокрема, йдеться про ідеальне перефразування у разі, коли дослівна цитата не взята у лапки та ще перекладена іншою мовою. Тим створюється враження, що плагіатор оригінально інтерпретує запозичене чи навіть корпус-теоретичне положення. Проте ні першого, ні другого немає, а є той же плагіат, перекладений іншою мовою без згоди автора⁴. Такий недолік зустрічається у 80 відсотках рукописів національних дисертаційних досліджень та наукових статей. У зв'язку із наведеним бажано у Вимогах до фахових наукових статей та до рукописів дисертацій спеціально вказати, що не допускається переклад запозичень державною чи іншою мовою без дозволу автора безпосередньо у текстах кваліфікаційних робіт.

Є плагіатний компілятизм та перекирення, коли автор правильно наводить запозичені цитати, а інші перефразують. Тим справляється помилкове враження, що така робота чи її частина є авторським аналізом цитованих положень. Він супроводжується надмірним цитуванням, але вони не супроводжуються конструктивним солідаризмом чи критикою запозичень, і у результаті полишені оригінальних результатів дослідження. Тим, по суті, йдеться про переливання із пустого у порожнє. Зовнішньо такий плагіат є з'ясуванням існуючих позицій, але не закінчується новими знаннями, висновками та пропозиціями.

Гіршим варіантом є часове та територіальне викривлення, коли класикам приписується прозорливість і те що їх конструкції, які розроблені двісті, сто років тому назад, охоплювали й нинішній стан. Зокрема, якщо у римському праві не були розвинуті транспортні відносини чи відносини інтелектуальної власності, то нащо про водити з'ясування їх відправних положень у римському приватному праві?

Плагіат має свої ознаки, які можна поділити на основні та варіативні: до перших належить формальна ознака використання чужого витвору під власним іменем, зокрема його оприлюднення, що, зазвичай із суб'єктивної сторони, є навмисним та усвідомленим. До других – відсутність посилання на першоджерело та вказівки на автора, якщо він відомий, створення твору компілятивно та з певним перефразуванням.

До варіативних ознак також відносять мета плагіату, яка може бути різною: виконання кваліфікаційної роботи, демонстрація своєї творчості та її результативності, отримання наукових ступенів та звань, репрезентація своєї обізнаності тощо. До варіативних ознак також належить порушення правил цитування.

Таким чином, плагіат має низку загальних та інституційних проявів і не тільки у авторському праві, залежить від фактичних обставин, мети та способу запозичень чужого витвору, порядку й способах зазначення такого запозичення. Диференціація порушень, які підпадають під ознаки плагіату, сприятиме визначенню виду та міри покарання.

¹ Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» Верховна Рада України; Закон від 11.07.2001 № 2627-III Про авторське право і суміжні права : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2627-14>

² Цивільний кодекс України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua

³ Наразі вимоги до рукописів дисертацій стали анахронізмом. Не зрозуміло, чому їх слід оформляти у гробухи як сто років тому назад? Сучасні поліграфічні можливості надають можливість випустити їх обмеженим тиражем у книжному форматі, популяризувати і зекономити на витратах на зберігання і бібліотечне обслуговування. Давно настав час змінити вимоги до них і тим поберігти ліс.

⁴ Зазвичай йдеться про переклади українською мовою, у чому вбачається нетактовність та неповага до автора та його праці і порушення правил про вільне використання об'єктів авторського права. Намагатися бути більшим українцем, ніж основоположник української класичної літератури Т. Г. Шевченко, який писав і російською, і українською мовою, не варто.

Резюме

Шишка Р. Б. Плагіат та його прояви і небезпеки.

У статті розглядається проблематика плагіату та його проявів у науці та навчанні. Автор звертає увагу на негативні прояви плагіату, пропонує вирішення деяких спірних ситуацій з їх класифікації, а також пропозиції із вдосконалення положень чинного законодавства. Запропоновано розмежовувати певні види плагіату, що може стати у пригоді для моделювання санкцій за їх учинення.

Ключові слова: плагіат, авторське право, компіляція, популізм, навчальні роботи, правопорушення.

Резюме

Шишка Р. Б. Плагіат, его проявления и опасность.

В статье рассматривается проблематика плагиата и его проявления в науке и образовании. Автор обращает внимание на негативные проявления плагиата, предлагает решения некоторых спорных ситуаций и их классификации, а также вносит предложения по совершенствованию положений действующего законодательства. Предложено разграничение отдельных видов плагиата, что может быть использовано при моделировании санкций за их совершение.

Ключевые слова: плагиат, авторское право, компиляция, популизм, учебные работы, правонарушения.

Summary

Shyshka R. Plagiarism, its manifestations and hazards.

In the paper the problems of plagiarism and its manifestations in science and education. The author draws attention to the negative effects of plagiarism, offers solutions to some disputes with their classification, as well as suggestions to improve the current legislation. Proposed to distinguish between certain types of plagiarism, which can be useful for modeling sanctions for their perpetration.

Key words: Plagiarism, Copyright, compilation, populism, training of offenses.

Г. О. АНДРОЩУК

Геннадій Олександрович Андрощук, кандидат економічних наук, доцент, завідувач лабораторії НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

ЗАКОН ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО КАНАДИ: МОДЕРНІЗАЦІЯ І ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

*Мудрий законодавець починає не з видання законів,
а з вивчення їх придатності для даного суспільства.
Ж. Ж. Руссо*

Законодавство Канади у сфері авторського права є досить специфічним і характерним саме для цієї країни, оскільки його становлення пов'язане з історичним розвитком Канади, її віковою історією. Так, канадський Закон про авторське право не сприйняв поширений термін «суміжні права». Тому права, визнані їм стосовно як творів, так і виконань, звукозаписів, сигналів повідомлень, іменуються в законодавчому тексті однаково – «авторські» (хоча особи, які створюють ці об'єкти, «авторами» при цьому не називаються). Таку законодавчу позицію фахівці пов'язують з конституційним принципом розмежування законодавчої компетенції між федеральним центром і провінціями¹.

Тривалий час авторське право Канади перебувало під подвійним впливом:

– *по-перше*, впливом європейського авторського права, що пояснюється історичним конституційним зв'язком Канади з Британською Коронаю;

– *по-друге*, впливом авторського права США, зважаючи на їх територіальне сусідство з Канадою.

З урахуванням цього можна говорити про існування двох концепцій у сфері авторського права, одна школа – європейська, яка сприймає авторське право як результат природного права: якщо письменник чи художник створив свій твір, то через авторське право він отримує на нього абсолютну власність. Ця концепція покладена в основу авторського права всіх європейських країн, що беруть участь у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 року. Простий факт написання книги дає її автору усі права на її відтворення. Інша ж школа, представником якої є США, припускає, що права на твір є привілеєм, який має бути зареєстрованим, якщо автор бажає ним скористатися. У США не визнаються авторські права, якщо вони не зареєстровані.

Канадське законодавство про авторське право кардинально не оновлювалося з моменту внесення до нього останніх поправок у 1997 році. У січні 2012 р. проект змін до Закону про авторське право Канади (Copyright Modernization Act), нарешті, став законом². Тим самим завершився п'ятнадцятирічний процес виконання зобов'язань Канади, що підписала Інтернет-договори ВОІВ (Договір ВОІВ про авторське право і Договір ВОІВ про виконання та фонограми). Зміна авторсько-правового законодавства розтягнулася на кілька років, оскільки користувачі заперечували проти обмеження доступу до творів, а правовласники вважали захист своїх прав недостатнім. Із прийняттям Закону, здавалось, було досягнуто балансу інтересів сторін.

Авторське право на фотографії. Згідно з попереднім законом власником авторського права на фотографію був власник негативу або оригінальної копії фотографії, і це не обов'язково був фотограф. У випадку з фотографіями, виконаними на замовлення, власником авторського права був замовник. У новому законі приналежність авторського права на фотографії визначається за тими ж правилами, як і для інших робіт: воно автоматично належить автору, тобто фотографу, якщо тільки фотографії не були зроблені в рамках виконання службових обов'язків. Замовник фотографій, за новим законом, володіє правом використовувати фотографії в особистих цілях без дозволу фотографа.

Нові права. Власники авторських прав отримують нове право на розповсюдження своїх робіт в матеріальній формі, тобто у формі жорстких копій. Вони мають виключне право контролювати перший продаж або передачу власності на матеріальну копію. Після їх згоди на передачу роботи це право вичерпується.

Виконавці тепер мають моральні (немайнові) права на виконання. Це дає їм можливість перешкоджати зміні виконань або використанню їх разом з продуктами й послугами, яке могло б завдати шкоди честі чи репутації виконавця (право на цілісність). Виконавець також отримує право на супроводження виконання своїм ім'ям або псевдонімом (право на ім'я).

Виконавці й виробники звукозапису додатково отримують право робити запис або виконання доступними он-лайн, включаючи сервіс на вимогу, а також право на розповсюдження шляхом першого продажу або шляхом передачі права власності на запис на фізичному носії³.

Чесна поведінка і порушення авторських прав. Використання охоронюваних робіт з освітньою метою, для пародій і сатири в рамках чесною поведінки тепер не розглядається як порушення авторських прав, поряд з використанням для досліджень, особистого навчання, критики або огляду.